

Willy Ramos. *Granota roja*, 2008. Sèrie «L'evolució del color». Aquarel·la, 38 x 32 cm.

DARWIN ALS QUIOSCOS

LA FÀBULA DEL GORIL·LA I EL CAVALL MARÍ

Óscar Barberá, Rosa Giner i Vicent Miralles

Darwin on Sale in the Kiosks. The Gorilla and the Seahorse.

A simple drawing and thirteen verses from the year 1861 are an example of scientific communication that enables us to assess certain events that will never take place again. The authors narrate the history of a dispute about anatomy that took place between two of the greatest specialists in Victorian England: Owen and Huxley. This was an uninhibited, public argument, held before all the Londoners in the halls of Scientific Societies and Worker's Unions, reported in popular magazines on sale in kiosks and those published by the Gentlemen's Clubs, as well as in more prestigious scientific publications. Besides making a spectacle, this controversy of almost local scope brought about a deep change in our perception of the world and the place we humans hold in it.

Els anys següents a la publicació el 1859 de *L'origen de les espècies* van fer de Charles Darwin (1809-1882) el més famós dels naturalistes; el seu nom va quedar indeleblement unit a la idea d'evolució biològica en la major part del món. Cap teoria científica ha aconseguit expandir-se tant com la de l'evolució per selecció natural. Deu anys després de la publicació de *L'origen* ja n'hi havia setze edicions diferents en llengua anglesa, a més de traduccions a l'alemany, el francès, l'holandès, l'italià, el rus i el suec. Aquest fenomen editorial va encendre el debat sobre les idees evolutives en la que finalment va acabar essent la principal i una de les primeres polèmiques internacionals sobre un assumpte científic, polèmica que perdura 150 anys després.

Aquesta disseminació de la fama es va afavorir pel desenvolupament de la professió periodística i de les tecnologies de la impremta i la il·lustració en el món occidental d'aquella època. Als avenços en els mitjans de comunicació impresos es van unir altres factors: la millora en els mitjans de distribució i la

«CAP TEORIA CIENTÍFICA HA ACONSEGUIT EXPANDIR-SE TANT COM LA DE L'EVOLUCIÓ PER SELECCIÓ NATURAL»

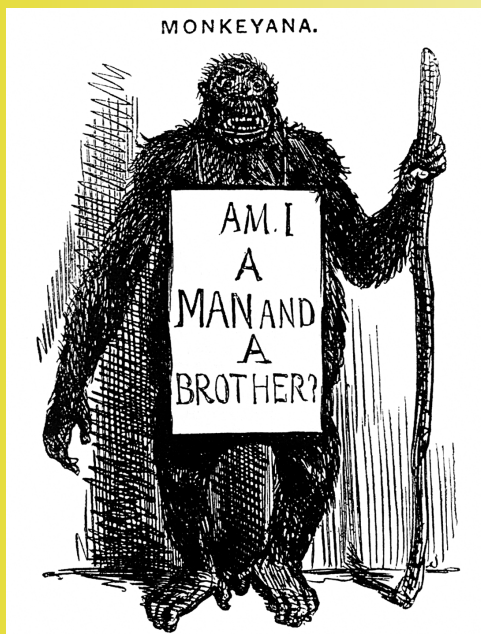
Julia Pastrana, la dona simi, tal com es va exhibir com a fenomen a Londres en 1857.

Cortesia del Royal College of Surgeons, Londres.

conseguint expansió de la premsa periòdica; la consolidació d'audiències i grups culturals, aliens als acadèmics, àvids de coneixement científic i mèdic; i l'aparició de tendències culturals lligades a l'individualisme, la comercialització, la professionalització i el pensament seglar. Tot junt va produir una nova percepció del concepte de celebritat, del qual Darwin va ser l'arquetip de naturalista famós en el món de l'Anglaterra victoriana.

La majoria de la gent corrent de la segona meitat del segle XIX, els seus contemporanis, no va conèixer l'obra de Darwin llegint-ne la versió original o sensats tractats acadèmics, sinó mitjançant periòdics i revistes gràfiques, llibres d'entreteniment, concursos, exhibicions de fenòmens, espectacles i d'altres manifestacions populars. Una de les més notables formes de divulgació va ser la caricatura i el dibuix humorístic, mitjà a través del qual va calar Darwin, i algunes de les seues idees, en el públic en general. Un dibuix satíric és capaç de presentar idees noves, o també alguns problemes i inconsistències propis

© Cortesia de la Wellcome Library de Londres

Sóc un sàtir o una persona?
 Qui puga, que em guie una estona
 i que en l'escala establisca el meu lloc.
 Sóc, amb aspecte de mona, un homínid,
 sóc un antroipoide simi
 o sense cua un mico jo sóc?

En els *Vestiges* s'establia
 que tot del no-res procedia,
 i que pel dit «desenvolupament»,
 qualificat «progressista» per tots,
 arribaven a formes superiors,
 per massa modificació
 tots els éssers vius: insectes i verms.

Després Darwin va deixar clar
 en un llibre ben valorat
 la vàlua de la «natural selecció»,
 que la pugna per la vida
 és una preada renyina
 de l'«específica distinció».

Deixeu que tudons i coloms
 elegisquen els seus amors,
 doneu-los d'èpoques una o dos mil
 i efectivament podreu trobar
 que l'espècie han mudat
 i en savis i profetes s'han canviat.

I Leonard Horner explica
 com, amb la datació bíblica,
 no es pot l'edat del món determinar,
 ja que, a la sagrada tradició,
 la del Nil deposició
 ha sabut completament capgirar.

Poc més tard, Pengelly arriba
 i ara serà ell qui ens diga
 que ell i els seus col·legues dels morts
 en coves i amb ossos barrejats
 maces i cisells van trobar
 d'edat més que coincident, o no?

I després Prestwich va i llança
 maces i alguna escarpa
 contra aquell que en el seu relat no creu:
 que les eines de les tombes que exhuma
 daten sens dubte una a una,
 d'abans del conte que Moisès ens féu.

Huxley i Owen més endavant,
 amb rutilant rivalitat,
 a pel rècord amb tinta i ploma van;
 és una lluita Cervell contra Cervell,
 fins que muira el primer d'ells.
 Per Júpiter! Un bon partit serà!

Podeu veure, diu Owen, que
 el cervell de tot ximpanzé
 és sempre exageradament menut
 amb la que sembla amagada «banya»,
 extremadament afaitada,
 i a més sense «Hippocampus» algun.

El Professor després els mostra
 que el cerebel d'una persona
 no es pot veure des d'un punt apical;
 i és perquè cada «convolució»
 conté una solució
 del grau «Arquencefàlic». Genial!

Diu: els simis tenen nas? No.
 Però els seus peus tenen dit gros.
 Menuda i estreta tenen la pelvis,
 a més no poden mantenir-se drets
 excepte quan es mostren fers
 amb 'Du Chaillu', un cavaller intrèpid!

Huxley declara al poc de temps
 que Owen és un mentider
 canviant la seua cita llatina;
 perquè els fets que presenta nous no són
 i els seus desencerts en són molts:
 la seua reputació s'aprima.

«Al que ja està mort, tornar-lo a
 escanyar, el Cervell usant,
 (així conclou Huxley la revisió que féu)
 no és més que un treball ineficaç
 del tot improductiu en guany,
 i per això li dic "Adéu-siau! Adéu!"»

Jardí Zoològic, maig de 1861
 GORILLA

Gravat i traducció de *Monkeyana*, la poesia satírica, publicats en el número XL de *Punch* el 18 de maig de 1861.

d'aquestes idees noves, de forma clara i succinta, eliminant-ne pompositat i exposant a l'aire els temors que susciten. Les publicacions periòdiques il·lustrades van crear un espai públic que va permetre la participació del ciutadà corrent en esdeveniments contemporanis que d'una altra manera haurien quedat fora del seu abast.

En la dècada posterior a la publicació de *L'origen*, al quiosc de W. H. Smith en The Strand de Londres –avui una gran cadena d'establiments de venda de material imprès– es podien trobar 150 publicacions periòdiques distintes. D'entre aquestes destacava, en l'aguda tradició de la sàtira anglesa, la revista *Punch, or the London Charivari*, que va començar a publicar-se el 1843 com la versió londinenca de la revista satírica il·lustrada parisenca *Le Charivari*. Els dibuixants de *Punch* coneixien molt bé la seua audiència i els presentaven el seu material identificant directament i amb gran claredat els assumptes que havien decidit abordar, sense necessitat de traduir-ne el significat ni de resoldre cap dels conflictes que pogueren suscitar. La ironia i la sàtira n'eren la matèria primera i les van utilitzar molt bé per expressar l'ansietat produïda per alguns assumptes relacionats amb les ciències. Naturalment, els temes científics no ocupaven la majoria de les pàgines de *Punch*, però l'evolució, especialment les relacions evolutives entre humans i altres animals, va donar molt de joc gràcies a la idea de transmutació: era habitual representar els polítics com a gripaus i serps que repten en l'herba –representacions icòniques per als anglesos de llepaculs i traïdorencs–, i també abordar assumptes que, entremesclats, provocaven emocions fortes com ara l'esclavitud, el racisme, els africans, els grans simis i la identitat humana. La difusió d'algunes d'aquestes publicacions va arribar a cobrar la importància suficient perquè els protagonistes de les polèmiques hi estigueren atents i fins i tot arribaren a veure's influïts en els seus interessos i punts de vista.

La publicació de *L'origen* va posar en circulació nombroses teories (Ernst Mayr en fa una magnífica exposició al seu llibre *One long argument*), però l'assumpte que va capturar completament l'atenció del públic va ser el de l'ascendència comuna. Si bé Darwin es va limitar en *L'origen* a anunciar que es faria llum sobre l'origen de l'home i la seua història, molt aviat l'educada societat victoriana va quedar sorpresa amb la suposada ascendència comuna amb els simis, no tant per considerar-la un assumpte amenaçador, sinó més aviat pel seu exotisme, per xocar de pla amb l'autocomplaent sentiment im-

**«LA MAJORIA DE LA GENT
CORRENT VA CONÈIXER
L'OBRA DE DARWIN
MITJANÇANT PERIÒDICS
I REVISTES GRÀFIQUES,
LLIBRES D'ENTRETENIMENT,
ESPECTACLES I ALTRES
MANIFESTACIONS POPULARS**

PUNCH

OR THE

LONDON CHARIVARI

VOLUME THE FIRST.

LONDON:
PUBLISHED AT THE OFFICE, 85, FLEET STREET.

Portada del primer número de la revista londinenca *Punch, or the London Charivari*, publicat en 1843.

perialista victorià que els feia sentir-se importants i únics. La premsa es va afanyar a arreplegar aquesta agitació popular i un dels primers exemples va ser la imatge que hem triat: es va publicar el 18 de maig de 1861 en el número XL de *Punch* i és aparentment simple: un goril·la dreçat, subjectant-se amb un gaiato, portant un cartell a manera d'home anunci amb la llegenda «Potser no sóc jo home i germà?». En realitat, la imatge servia de suport gràfic

al que era un dels punts forts de *Punch*, la crònica de l'actualitat anglesa narrada en versos satírics. En aquest cas, la poesia satírica es titulava *Monkeyana* i el seu text també forma part d'aquest breu relat d'un episodi antic de divulgació científica. Anem per parts.

■ SOBRE EL CARTELL

La llegenda que mostra el goril·la dona peu a la poesia satírica publicada en *Punch* i va ser una frase utilitzada molt sovint per aquesta publicació a fi d'identificar els

Emblema adoptat el 1787 per la Society for the Abolition of Slavery (esquerra), que va inspirar el segell de la societat (dreta) i que va acabar sent conegut com 'el suplicant'.

William Hackwood, artista de Wedgwood Potteries, va ser l'autor de l'emblema de la Society for the Abolition of Slavery per al modelatge de *The Slave Medallion*. A la dreta, reproducció de l'emblema, modelat per Hackwood, en jaspí blanc amb el suplicant en relleu fet en basalt negre (1787).

assumptes relacionats amb l'abolició de l'esclavitud. Pertany a l'emblema que el 1787 va adoptar la britànica Society for the Abolition of Slavery amb la intenció de gravar un segell per a ús de la societat: un esclau encadenat i suplicant que es pregunta, «Potser no sóc jo home i germà?». Un avi de Darwin, Josiah Wedgwood (1730-1795) –industrial ceràmic, persona influent en la societat victoriana i activista antiesclavista membre del Britain's Committee to Abolish the Slave Trade, un dels comitès de la Society for the Abolition of Slavery–, va encarregar el mateix any als artistes de la seua fàbrica que modelaren l'emblema amb la intenció de posar la seua indústria, Wedgwood Potteries, a treballar per l'ideal antiesclavista. El model va acabar convertint-se en el que es va conèixer des de 1787 com *The Slave Medallion*, una reproducció de l'emblema en jaspí blanc amb la figura en relleu en basalt negre. Se'n van posar en circulació milers en agulles de barret, caixes de rapè, braçalets i passadors, tot unint moda i acció política per afavorir la causa de l'alliberament, un dels primers exemples de sinergia d'ambdues activitats.

L'èxit de la versió en camafeu va ser notabilíssim. Wedgwood en va enviar a Filadèlfia el 1788 un gran nombre a Benjamin Franklin (1706-1790), president de l'Abolition Society in America i a qui havia conegut a través de l'anglesa Lunar Society, a la qual també pertanyia Erasmus Darwin (1731-1807), l'altre avi de Charles. En una carta d'agraïment a Wedgwood per l'enviament, Franklin va escriure:

Estic distribuint el seu valuós regal de camafeus entre els meus amics, en els semblants dels quals he pogut veure tals senyals d'haver quedat commoguts en contemplar la figura del suplicant (que està tan admirablement executat) que estic segur que arribarà a tenir el mateix efecte que el millor dels pamflets escrits a l'hora de fer honor a aquestes gents oprimides.

Versions del camafeu Wedgwood realitzades amb distints jaspis. L'exemplar de l'esquerra va ser trobat en una caixa de documents que va pertànyer a Benjamin Franklin.

Una altra mostra més de la popularitat del text que porta el goril·la en la seua pancarta la trobem en una carta que Thomas Henry Huxley (1825-1895), un dels protagonistes dels versos, va escriure a sa mare al desembre de 1846; el llavors tinent Huxley s'allotjava en una molt petita cabina d'un vell vaixell presó fora de servei al port de Plymouth, mentre acabava de ser preparat el navili H.M.S. *Rattlesnake*, en el qual va servir com a ajudant de cirurgia i naturalista en una expedició cartogràfica a la Gran Barrera d'Esculls australiana, entre 1846 i 1850. Era costum de Hal, nom familiar de Huxley, dibuixar en les seues cartes, i aquesta la va il·lustrar dibuixant-se a si mateix encaixat en una cabina mínima i va utilitzar el lema de la Society for the Abolition of Slavery com a metàfora per a explicar la

L'èxit del camafeu Wedgwood va ser tan gran que l'emblema de la Society for the Abolition of Slavery es va encunyar en moneda i fins i tot se'n va idear una versió femenina (dreta).

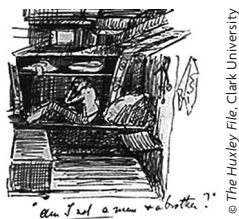

pèssima habitabilitat del seu allotjament i per a donar compte a sa mare de la seua alegria en abandonar-lo.

■ SOBRE EL GORILLA I EL GAIATO

El gaiato potser fóra un recurs de l'artista per a deixar clar que no es tractava d'un exemplar viu, sinó d'un dels gorilles dissecats aleshores acabats d'adquirir amb no poc esforç econòmic per part del British Museum, que donava satisfacció a la insistència del superintendent del seu departament d'història natural, l'anatomista Richard Owen (1804-1892), un altre dels protagonistes d'aquesta història. Des que un missioner nord-americà de l'Església episcopal a Àfrica, el Dr. Thomas S. Savage (1804-1880), va enviar, a l'abril de 1847, a Owen, llavors conservador de l'Hunterian Museum del Royal College of Surgeons de Londres, uns dibuixos d'un crani i d'alguns ossos més d'un gran simi desconegut fins llavors per a la zoologia, aquest va viure obsessionat per ser el primer a descriure l'espècie i comparar-la amb altres simis coneguts i amb humans. Els grans simis van produir enorme admiració entrat el segle XIX i prova d'això és que el mateix Darwin va escriure a la seua germana Susan Elizabeth (1803-1866) l'1 d'abril de 1838 sobre les impressions que li va causar la seua primera trobada amb un orangutan:

[...] vaig cavalcar fins a la Zoological Society [...] vaig veure perfectament aquella orangutana: el vigilant li va mostrar una poma, però no li la va donar; després de tot això l'animal es va tirar d'esquena, va protestar i va plorar, precisament igual que un xiquet roí. Tot seguit va mirar molt malhumorada i després de dos o tres arravataments de passió, el cuidador li va dir, «Jenny, si deixes de plorar i ets una bona xica, et donaré la poma». Certament va comprendre cada paraula del missatge i encara

Dibuix de Thomas Henry Huxley en una carta a sa mare, amb el lema «Potser no sóc jo home i germà?».

© The Huxley File, Clark University

que, com un xiquet, li va costar prou deixar de ploriquejar, al final ho va aconseguir i llavors va obtenir la poma, amb la qual va botar al braç d'una cadira i va començar a menjar-se-la, amb el semblant més content que es puga imaginar.

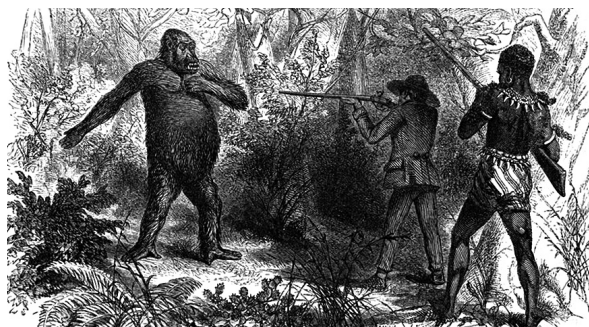
Darwin va utilitzar l'admiració que va produir la seua trobada amb *Jenny* per descriure en el seu primer llibre una altra situació d'estupefacció viscuda, la seua trobada cara a cara amb els fueguins, els naturals de l'arxipèlag de la Terra del Foc:

Un de nosaltres els va ensenyar el braç nu i es van extasiar amb la seua blancor, aleshores van llançar les mateixes exclamacions de sorpresa i feren els mateixos gestos que un orangutan ha fet davant meu als Jardins Zoològics.

El viaje del Beagle. Labor. Barcelona, 1983: 247-248.

Aquesta és l'única referència pública que coneixem de Darwin, anterior a la publicació el 1871 de *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*, comparant homes i simis, ja que el 1845, data en què va publicar el diari de viatges, era encara desconegut de l'enorme polèmica que aquest assumpte generaria en les dècades següents.

Però quan el doctor Savage va partir del riu Gabon cap al seu país, Estats Units, al maig de 1847, no va enviar el crani i els ossos a Anglaterra, sinó que els va portar amb ell i, amb l'anatomista de Harvard Jeffries Wyman (1814-1874), va publicar al desembre de 1847 la primera descripció de la nova espècie de simi africà, denominada per ells *Troglodytes gorilla*. Richard Owen hi va perseverar i aviat va aconseguir tres cranis d'aquest nou simi, gràcies a un mercader de Bristol, i el 1851 un esquelet complet. Però no va ser fins el 10 de setembre de 1858 quan va rebre d'un altre nord-americà, Paul du Chaillu (1835-1903), un anhelat espècimen complet de mascle madur conservat en alcohol. Aquest

Dos gravats que il·lustren les aventures de l'explorador Paul du Chaillu, allora que donen compte del poc rigor dels seus relats; trets del seu llibre *Explorations and Adventures in Equatorial Africa, with Accounts of the Manners and Customs of the People, and of the Chase of the Gorilla, Crocodile, Leopard, Elephant, Hippopotamus, and other Animals* (Harper & Brothers. Nova York, 1861).

aventurer va estar viatjant per l'occident d'Àfrica equatorial entre 1856 i 1859, i va fer famoses les seues peripècies contant-les en conferències, tan espectaculars com poc rigoroses, i narrant-les en llibres, dels quals alguna edició per a xiquets va ser un gran èxit de vendes. Possiblement, el model de la il·lustració de *Punch* fóra aquest mateix exemplar de mascle madur, ja que Owen el va escorxar, el va dissecar i finalment el va donar a muntar al taxidermista del Museum perquè hi fóra exhibit; o potser fóra un dels exemplars que van acompanyar Du Chaillu a començament de 1861 en les seues presentacions en els abarroats salons de la Royal Geographical Society o la Royal Institution de Londres. El mateix Owen va donar una de les conferències vespertines de divendres de la Royal Institution, el 4 de febrer de 1859, on mostrava dibuixos a escala natural del goril·la, segons l'exemplar acabat d'adquirir, i comentava que aquest, quan busca menjar, va armat d'una vara robusta i

[...] quan passa d'un arbre a un altre diuen que camina mig dreçat, amb l'ajuda del seu bastó, però amb caminar maldestre i desmanegat.

«On the Gorilla». *Proc. Roy. Inst. Gr. Brit.*, 1858-1862, 3: 27.

■ SOBRE LA POESIA SATÍRICA «POTSER NO SÓC JO HOME I GERMÀ?»

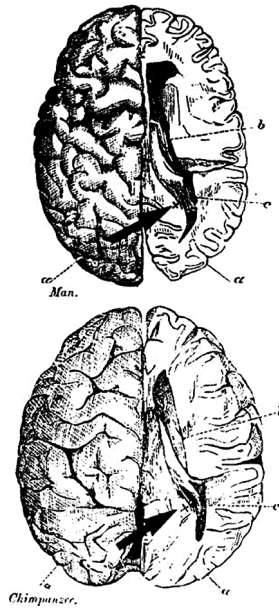
La sàtira descriu, des de la perspectiva del firmant, un goril·la que escriu des de la seua residència als jardins de la Zoological Society, allò que de la seua mateixa naturalesa es discuteix; la primera part la dedica a revisar el lloc que per a ell mateix es proposa en la jerarquia natural, mentre que les últimes sis estrofes les dedica a la més famosa disputa científica de l'època victoriana: la controvèrsia entre Huxley i Owen sobre l'especificitat anatòmica del cervell humà, que es va denominar la «sàtira del goril·la» o les «guerres del goril·la» i que *Punch* va recollir en les seues pàgines de 1861 ni més ni menys que en vint ocasions.

En la primera estrofa el goril·la es pregunta sobre la possibilitat de ser una criatura composta de parts dispars d'home i animal, un sàtir. En les sis següents fa un repàs de la bibliografia de l'època sobre els orígens dels éssers vius. Comença per *Vestiges of the Natural History of Creation* de 1844, un llibre polèmic i poc rigorós que va ser àmpliament llegit i que va causar autèntic furor amb

**«A MÉS DE CRUENTA,
LA BATALLA ENTRE
OWEN I HUXLEY VA SER
SOSTINGUDA, DUES
CARACTERÍSTIQUES
IMPRESINDIBLES PER A
EXPLICAR LA REPERCUSSIÓ
PÚBLICA QUE VA AIXECAR»**

Un cervell d'humà comparat amb un de ximpanzé (augmentat aquest fins a una grandària equivalent al de l'humà). La dissecció mostra que ambdós presenten l'*hippocampus minor* amb claredat (l'estructura assenyalada amb fletxes que recorda la figura d'un cavall marí); a) lòbul posterior, b) ventricle lateral, c) posterior cornu.

Figura extreta de T. H. Huxley, 1863. *Evidence as to Man's Place in Nature*. Williams & Norgate. Londres.

la seua defensa de l'evolució, publicat anònimament per Robert Chambers (1802-1871), escriptor escocès de llibres de consulta i enciclopèdies populars. Continua posant en el seu just valor *L'origen de les espècies* de Darwin, recentment publicat, per a seguir amb un repàs d'aportacions d'altres contemporanis: Leonard Horner (1785-1864), geòleg escocès i president de la Geological Society of London entre 1846 i 1860, que va estudiar en els seus últims anys la història geològica de les terres al·luvials d'Egipte i demostrà que les dates bíbliques no eren capaces de descriure l'edat del món; William Pengelly (1812-1894), geòleg anglès i un dels primers arqueòlegs, que va contribuir amb el seu estudi de l'ocupació humana de les coves de Devon a provar que la cronologia bíblica de l'edat de la terra calculada per l'arquebisbe James Ussher (1581-1656) no tenia sentit; Sir Joseph Prestwich (1812-1896), devot clergue anglicà i geòleg de gran prestigi que, tot i no fer personalment cap descobriment, va ser el responsable de confirmar la coexistència dels nostres avantpassats prehistòrics amb altres mamífers ara extingits en èpoques molt anteriors a les que ningú fins llavors havia sospitat.

Les sis últimes estrofes les dedica a la polèmica del moment, el punt àlgid de la qual, el debat organitzat per la British Association for the Advancement of Science a Oxford al juny de 1860, ha quedat com a exemple palmari de triomf del raonament científic sobre

l'abús autoritari i fonamentalista en la història de les tempestuoses relacions entre les ciències i les religions en occident.

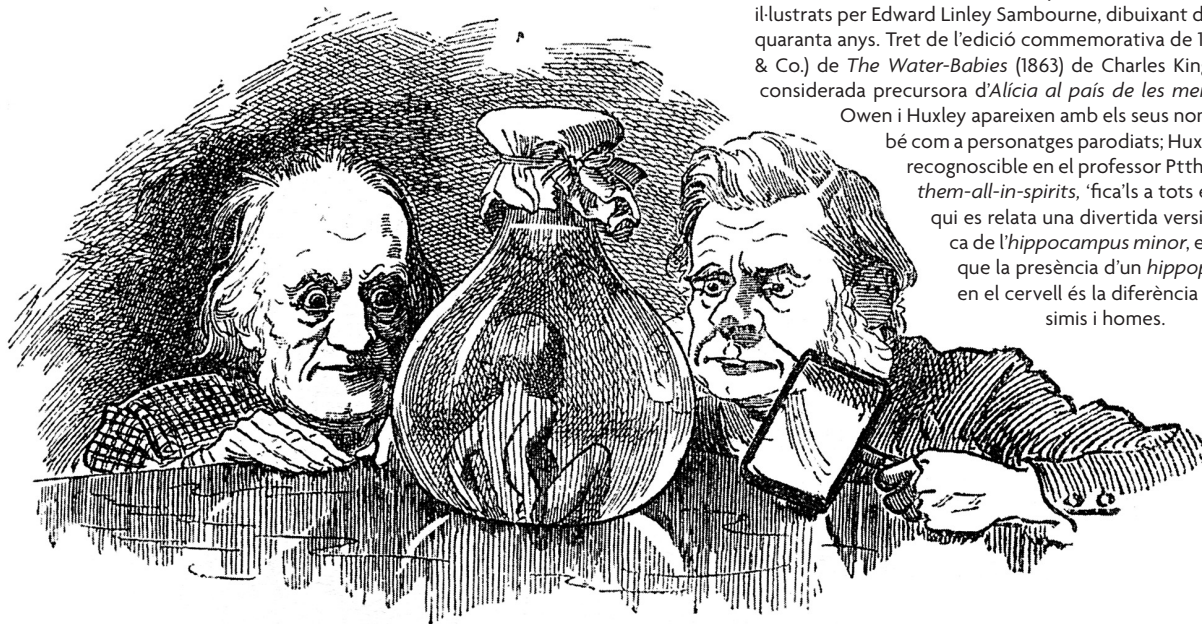
Però la polèmica havia començat abans: el 1857, Richard Owen va publicar «On the characters, principles of division and primary groups of the class Mammalia» (*J. Proc. Linn. Soc., Lond., Zool.*, 1857, 2: 1-37), un article en què postulava que una sèrie de característiques anatòmiques cerebrals distingia tan clarament els humans de la resta de primats que exigia establir per a nosaltres una nova subclasse pròpia, *Archencephala* (estrofa 10). Per a ell, era necessari mantenir els humans en la seua situació especial i va decidir concentrar-se en el fet diferencial més universalment reconegut: el seu cervell únic. Segons Owen, només els humans posem en el nostre cervell un lòbul *posterior*, la part del cervell que s'estén cap arrere cobrint el cerebel, una banya posterior (*posterior cornu*) del ventricle lateral i, el més important, un *hippocampus minor* (estrofa 9), estructura que per la forma recordava a Arantio, deixeble de Vesal, un cavall marí, raó per la qual la va denominar *Hippocampus*, vocable en llatí per a aquests peixos. De les moltes diferències anatòmiques que ens diferencien els humans de la resta de primats, com per exemple la laringe, Owen va triar aquestes fosques parts de l'anatomia cerebral precisament perquè era el cervell el lloc en què s'esperava trobar l'ànima.

«EL FIRMANT DE LA SÀTIRA DE 'PUNCH' ÉS UN GORIL·LA QUE ESCRIU DES DE LA SEUA RESIDÈNCIA ALS JARDINS DE LA ZOOLOGICAL SOCIETY DESCRIVINT ALLÒ QUE DE LA SEUA MATEIXA NATURALESA ES DISCUTEIX.»

La batalla va començar amb la declaració de Huxley que les afirmacions d'Owen eren inexactes i discordants amb informes d'altres investigadors i va arribar al punt àlgid quan va demostrar inequívocament que l'*hippocampus minor*, que Owen va postular reiteradament que era exclusiu dels humans, es trobava igualment al cervell dels micos. Aquesta batalla intel·lectual va ser recreada en vers, en prosa, en teatre, en dibuixos, en qualsevol mitjà, ja que públic i premsa britànics van quedar fascinats en ser testimonis de l'aferrissada batalla entre dos dels més importants científics anglesos per l'existència o no de parts del cervell per tots desconegudes i amb llargues denominacions llatines, que tan difícils de pronunciar com còmiques resulten als anglesos, a causa de la brevetat de les paraules originals de la seua llengua.

A més de cruenta, la batalla va ser sostinguda, dues característiques imprescindibles per a explicar la repercussió pública que va tenir. Owen es va refermar públicament en els seus termes amb l'article «The Gorilla and the Negro» publicat a la revista *Atheneum* (23 de març de 1861: 395-6), editada pel famós i homònim club londinenc per a intel·lectuals barons; Huxley, en el següent número de la mateixa revista, només set dies més tard, el rebatia de nou públicament mitjançant la seua famosa carta «Man and the Apes» (*Atheneum*, 30 de març de 1861: 433); Owen es defensava de nou en *Atheneum* el 6 d'abril (p. 467) i Huxley tornava a atacar

Richard Owen i Thomas H. Huxley observant un xiquet de l'aigua; il·lustrats per Edward Linley Sambourne, dibuixant de *Punch* durant quaranta anys. Tret de l'edició commemorativa de 1889 (MacMillan & Co.) de *The Water-Babies* (1863) de Charles Kingsley, una faula considerada precursora d'*Alicia al país de les meravelles*; en ella Owen i Huxley apareixen amb els seus noms propis i també com a personatges parodiats; Huxley és fàcilment reconeixible en el professor Pttthmlnsprts «Put-them-all-in-spirits, 'fica'ls a tots en alcohol'», de qui es relata una divertida versió de la polèmica de l'*hippocampus minor*, en què garanteix que la presència d'un *hippopotamus major* en el cervell és la diferència definitiva entre simis i homes.

lo només una setmana després amb una altra carta, que acabava així:

La vida és massa curta per a ocupar-se un de tornar a escanyar el que ja és mort.

Athenium, 13 d'abril de 1861: 498.

Malgrat aquesta declaració, arrellegada a l'última estrofa de *Monkeyana*, Huxley va considerar pocs mesos després que la vida fins i tot era prou llarga perquè valguera la pena tornar a publicar, una vegada més en *Athenaeum* (21 de setembre de 1861: 378), la segona part de «Man and the Apes», si bé aquesta vegada en un to un tant desesperat:

[...] serà, trobe, la setena demostració pública en els últims nou mesos de la falsedat de les tres afirmacions, que el lòbul posterior del cervell, el posterior cornu del ventriclle lateral i l'*hippocampus minor* són peculiars de l'home i no es troben en els simis.

La famosa faula de Charles Kingsley, *The Water-Babies* (1863), també proporcionà el seu moment de glòria a l'explorador Du Chai-llu i al lema de la Society for the Abolition of Slavery: en el gravat de Sambourne apareix l'últim poblador del degenerat poble dels *Feselquetvingangana*, agonitzant a causa del tir propinat pel Sr. Du Chai-llu que el va confondre amb una bèstia en rugir-li dreçat i colpejant-se el pit; en aqueix moment, l'últim representant dels *Feselquetvingangana* recorda que els seus avantpassats van ser una vegada homes i intenta pronunciar «Potser no sóc jo home i germà?», però sense èxit, perquè en el seu degenerat estat ja havia oblidat la seua llengua.

Per a acabar, desvelarem que l'autor, el firmant Goril·la del Jardí Zoològic, va ser Philip de Malpas Grey-Egerton, col·laborador habitual de *Punch*, autoritat reconeguda en peixos fòssils i membre conservador del parlament britànic per South Cheshire. Egerton va mostrar en aquesta sàtira que, gràcies al seu enginy i el seu coneixement de la realitat científica del moment, era capaç d'escriure per a molts i, alhora, per a uns pocs, una de les moltes virtuts de *Punch*. Mostra d'això és la rebuscada rima de l'estrofa 10, en la qual fa intervenir l'operador matemàtic *convolució* –que té com a símbol una estrella i que Jean-Marie Constant Duhamel (1797-1872), matemàtic francès i president de l'Académie des Sciences, va posar en circulació en l'època– en la invocació còmica del terme d'Owen *Archencephalic*. I això perquè, en anglès, el prefix *arch* afavoreix la confusió del seu significat d'antic amb el d'arc, que és el que porta a la ment d'Egerton, gràcies a la polisèmia del terme grau, els termes matemàtics *solution* i *convolution*. A més, Egerton aprofità alhora la polisèmia d'aquest darrer terme, que en anglès també s'usa per a les estructures cerebrals que nosaltres denominem *circumvolucions*.

Tal vegada l'èxit de la narració d'aquesta disputa victoriana no consistesca més que en el gaudi que és reflex de l'arrelada cultura de competició que pareix ser peatge ineludible en la recerca del reconeixement intel·lectual en qualsevol època; un fet que, encara avui, ens continua produint delit en fer-nos participar de l'emoció que un altre i en una altra època va gaudir en sentir que derrotava qui en el fons considerava un igual intel·lectual.

Però també és cert que hi ha proves irrefutables que no tothom en va gaudir; el mateix Charles Darwin, el 22 de maig de 1861, escrivia a Huxley:

Hooker em conta que la sàtira de *Punch* és de Sir P. Egerton, la qual cosa em sorprèn: no em va parèixer molt bona. ☺

BIBLIOGRAFIA

- BROWNE, J., 2001. «Darwin in Caricature: a Study in the Popularization and Dissemination of Evolution». *Proceedings of the American Philosophical Society*, 145 (4): 496-509.
- GOULD, S. J., 1999. «Un caballo de mar para todas las carreras». *La montaña de almejas de Leonardo*. Crítica. Barcelona.
- GROSS, Ch. C., 1993. «*Hippocampus minor* and *Man's Place in Nature*: a case study in the social construction of neuroanatomy». *Hippocampus*, 3: 403-416.
- KINGSLEY, Ch., (1863) 2007. *Los niños del agua*. Rey Lear. Madrid.
- MAYR, E., (1991) 1992. *Una larga controversia: Darwin y el darwinismo*. Crítica. Barcelona.
- WILSON, L. G., 1996. «The Gorilla and the Question of Human Origins: The Brain Controversy». *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 51: 184-207.

Óscar Barberá, Rosa Giner i Vicent Miralles. Escola de Magisteri Ausiàs March de la Universitat de València.